

DVIJE GLAGOLJSKE PRINOVE U NACIONALNOJ I SVEUČILIŠNOJ KNJIŽNICI U ZAGREBU

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu protekla je 2007. godine od Münchenskoga antikvarijata Slavica Verlag Dr. Anton Kovač & Südosteuropabuchhandel otkupila primjerak *Prve hrvatskoglagoljske početnice*, tiskane u Mletcima 1527. godine te djelo *Edni kratki razumni nauci*, tiskano u Urachu 1562., također glagoljicom.

Početnica sadržava 11 neoznačenih stranica tiskanoga teksta četvrtinskoga formata (20 × 14,5 cm) i uvezana je u tvrde kartonske korice presvučene crvenkastom maroken kožom s pozlaćenim obrubom, a na unutarnjoj strani prednjih korica u zlatotisku je utisnuto ime K. Ebert München, što upućuje na Karla Eberta (1869.-1949.), glasovitog onodobnoga Münchenskoga knjigovežu.

Za sada je to jedini primjerak te dragocjene knjige u Hrvatskoj. U europskim i svjetskim knjižnicama pohranjeno je još pet primjeraka – jedan cjeloviti primjerak čuva se u Bodleian Library u Oxfordu (4°. C. 51), drugi nepotpun pri-

mjerak pohranjen je u Österreichische Nationalbibliothek u Beču (C. P. 2. B. 83 – nedostaje zadnji list, na kojem je otisnut impresum), treći cjelovit primjerak čuva se u Ruskoj nacionalnoj biblioteci u Petrogradu (Gl. 33), četvrti, također cjelovit, pohranjen je u The Pierpont Morgan Library, peti, cjelovit, čuva se u Cambridge MA, (Harvard University Houghton Library *74-596). Nepotpun primjerak registrirao je u privatnoj knjižnici u Londonu Francuz A. Renouard (*Annales de l'imprimerie des Alde IP*, Paris, 1825, 271).

Početnicu je 1527. u Mletcima tiskao Andrea Torresani (1451.-1529.), glasoviti talijanski tiskar iz Asole u Lombardiji. Tiskarstvom se započeo baviti u tiskari Nikole Jensonu (u kojoj je tiskao i Grgur Senjanin), a 1479. otkupio je Jensonovu tiskaru. Nakon kćerine udaje za Alda Manuzija (1449.-1515.) djelovao je zajedno s njime. Torresani je prvi 1491. tiskao Platonova djela u prijevodu Marsilija Ficina (1433.-1499.), a jedan primjerak toga izdanja posjedo-

vao je i Marko Marulić (1450.-1524.) te ga na samrti darovao Tomi Nigeru (oko 1450.-oko 1531.), skradinskomu biskupu. Torresani je tiskao i *Baromićev brevijar* 13. ožujka 1493., koji je ujedno treća po redu hrvatska inkunabula.

Knjižica je bogato ilustrirana i ubraja se među najljepše hrvatske početnice. Svaki je odjeljak popraćen drvorezom sa starozavjetnim i novozavjetnim likovima i prizorima (20 drvoreza vel. 2,5 × 2,3 cm), a na devetoj su stranici doneseni likovi dvanaestorice apostola (12 drvoreza vel. 2,3 × 1,6 cm), pa *Početnica* sadržava ukupno 32 takva drvoreza. Tekst na prvoj stranici zatvoren je prekrasnim renesansnim okvirom, u čijem je donjem dijelu donesen prizor sa školskoga sata – pred učiteljem, ravnateljem i učenicima, korepetitor bičuje po goloj stražnjici nesretnoga dijaka koji nije bio naučio školsku zadaću. Urezani monogram ·L· vjerojatno skriva ime drvoresca, možda ime Lucantonija de Giunte (1457.-1538.), mletačkoga tiskara i drvoresca, ali to bi trebalo još istražiti i utvrditi.

Na licu zadnjega lista nalazi se impressum na hrvatskom jeziku glagoljicom i usporedno na latinskom jeziku – Štampani v Bênetcihъ po Andrei Torežani iz Ažulê ·č· ·f· ·i· ·ž· [1527.] = Impressum Venetiis per Andream de Torresanis de Asula. M. D. XXVII. – te Torresanijev tiskarski znak: kula (torre > Torresani) s kruništem, flankirana inicijalima A. T.

Inicijali, glagoljični (O, Z, I, H, V, Ž, T) i latinični (R, B, N, P, M, S), otisnuti su crvenom bojom, a neki su od njih po-

novljeni nekoliko puta.

Početnica započinje zazivom *I(su)sъ Mariê*, zatim slijede glagoljična azbuka (33 slova) i tablica za sricanje slogova ili srok, potom molitve – *Molitva nedilna* (Očenašъ) i *Pozdravljenie anjela* (Zdrava Marie), onda psalmi – *Rečê G(ospo)dъ G(ospode)vê moemu · Sedi o dêsnoju menê* (110, 1-7), *Ispovêtmъ se têbi G(ospod)i vsêtmъ srcêtmъ moimъ* (111, 1-10), *Blažênъ mužъ boei se G(ospod)a* (112, 1-10), *Hvalite otroci G(ospod)a* (113, 1-9), *Va ishodê Izdravilevê o' Ejupta* (114, 1-8 i 115, 1-18) te *Hvalite Gospoda vsi êzici* (117, 1-2). Onda slijedi Marijin hvalospjev (Pêsanъ Dêvi Marie) – *Veličit duša moê Gospoda* (Luka 1, 46-55) i Pêsanъ Sêmiona starca – *Nine odpuçaeši Vladiko* (Luka 2, 29-32), opet psalmi – *Iz glubînъ vazvahъ k tebê G(ospod)i* (130, 1-8) i *Pomilui me Bože po vêlicê milosti tvoei* (51, 1-21), *Živêi v pomoçi Višnago* (91, 1-16), pa Imanъ s(ve)tilh doktori Ambroziê i Avgustina – *Tebê B(ož)e hvalimъ*, misni obred (Počine pristupъ k oltaru – *Vnidu k oltaru Božiju*, Počine ispovêdъ opčinska, Odrêšenie, *Va odanie i otrešenie otpučenje*), te Šekvenciê D(ê)vi Marie – *Spasi kralice mati premilostiva*, početak Ivanova evanđelja – Ev(an)j(e)li o' Ivana (1, 1-18), Vjerovanje apostolsko – Počine simboļъ dvanadêstê apustolovъ (započinje Petar, nastavljaju Andrija, Jakov Veli, Ivan, Toma, Jakov Mali, Filip, Bartolomej, Matej, Šimun i Tadej, a završava Matija). Nakon toga slijede blagoslovi – K obêdu blagoslovъ reci i Kada se v jutro stae blagoslovъ.

Na kraju su pridodane dvije molitve – *Mariê od anĵ(e)la Gabriela pozdravl(e)-na* – Molitvu ovu ki bude gov(o)r(i)ḷ z divicionoṃ vs(a)ki daṇ · Koliko koli let' ju bude gov(o)riḷ toliko d(a)ṇ prvo smrti svoe uzri sebi na pom(o)ê D(ê)-vu Mariju i usliši ga – a zatim slijedi molitva pape Siksta IV. (1414.-1484.) – *Zdrava budi D(ê)vo M(a)rie* – Ovu m(o)l(i)tvu niže pis(a)nu esṭ učin(i)ḷ p(a)pa Šiksṭ Četvrti i esṭ presudiḷ i daḷ vsiṃ ki godi ju rečê skruš(e)n(i)ṃ i umileniṃ sr(d)čeṃ i koliko koli krat ju r(e)če · Ima pročenê ·bī· (12) tisuća lēṭ. Čti umileno.

Jezik je *Početnice* crkvenoslavenski hrvatske redakcije, osim molitava na posljednjim stranicama koje su se molile starim hrvatskim pučkim jezikom. Tko je bio priređivač izdanja, teško je utvrditi. Antun Šimčik, koji je prvi opširnije pisao o toj knjižici (*Hrvatska revija* 6, 1933, 375-376), bio je uvjeren da je djelo »izdao koji pop glagoljaš iz senjske biskupije, koji je sam privatno vodio kakvu osnovnu školu«.

Sadržaj onodobnih hrvatskih početnica sličan je onovremenim latinskim početnicama ili psaltirima, odnosno abecedarijima. Anica Nazor (*Slovo* 14, 1964, 121-128) usporedila je sadržaj *Početnice* iz 1527. i *Psaltira* (prema presliku petrogradskoga primjerka) što je tiskan u riječkoj tiskari biskupa Šimuna Kožičića Benje (oko 1460.-1536.), po svoj prilici 1530. godine, te utvrdila da između dviju početnica sadržajno nema gotovo nikakve razlike osim u rasporedu. I Petar Kolendić (*Južni pregled* IX,

1934, br. 5, 198-201) i Anica Nazor, kao i Josip Bratulić pretpostavljaju da su početnice gotovo redovito prethodile nekomu većemu izdanju, pa je tako *Početnica* iz 1527. prethodila izdanju *Misala Pavla Modrušanina* (Venecija, 1528.), Kožičićev *Psaltir* pak *Misalu hruackom* (Rijeka, 1531.), *Tabla za dicu* (Tübingen, 1561.) potonjim izdanjima Hrvatske protestantske tiskare u Urachu. I Rafael Levaković (oko 1590.-1650.) prvo je u Rimu priredio i tiskao glagoljicom *Nauk karstianski* (1628.) i ćirilicom *Azbukividnjak* (1629.), potom glagoljicom 1631. *Misal Rimskij*.

Hrvatska se kulturna javnost za *Početnicu* zainteresirala tek kada je leipziški antikvar Karl W. Hiersemann u Katalogu 624 (Leipzig, 1933., 100, br. 1320) ponudio na otkup primjerak toga rijetkoga izdanja, kao tobože jedini sačuvani primjerak te stare hrvatske tiskovine. Cijena je bila vrlo visoka – 1.600 maraka – što je iznosilo više od 30.000 ondašnjih jugoslavenskih dinara. (Za usporedbu, prema *Platnom spisku* Ministarstva prosvjete, srpanjska plaća Mate Tentora, ondašnjega ravnatelja Univerzitetske biblioteke u Zagrebu, iznosila je 4.829 dinara.)

Ivan Esih (*Obzor* LXXIV, 1933, br. 162, 3) piše da je naša javnost po preporuci Stjepana Ivšića tada odbila ponudu, gotovo uvrijeđena zatraženom cijenom njemačkoga knjižara.

Hiersemann je ipak na nagovor Petra Kolendića iste godine priredio i izdao krasan pretisak u 25 primjeraka.

Prema Hiersemannovu pretisku u Zagrebu je 1983. načinjen novi preti-

sak, u drugome svesku donesen je i tekst preslovljen na latinicu, a Josip Bratulić napisao je pogovor o hrvatskim početnicama. I taj pretisak pretiska postao je rijetkost, pa je u suradnji Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Školske knjige, potkraj 2007. godine prema izvorniku načinjen novi pretisak čiji su primjerci podijeljeni svim školama u Hrvatskoj.

Antun je Šimčik svoj članak o *Početnici* završio riječima: »Hoće li se među našim milijunarima naći koji ljubitelj, koji bi htio platiti toliku svotu za ovu rijetkost hrvatske bibliografije? Bilo bi vrlo poželjno da se ova starina nabavi i pohrani u Sveučilišnoj knjižnici ili Jugoslavenskoj akademiji«. Otada su protekle 74 godine, a o sudbini Hiersemannova primjerka donedavno se nije ništa znalo. Trag je vodio u Ohio, u sjevernoameričku saveznu državu. Naime, na unutarnjoj strani prednjih korica nalijepljen je ekslibris: *Cornelius J. Hanck Collection »and he spake also of Trees« Cincinnati Ohio*. Dobrotom Hrvatske vlade, koja je i u prošlosti i u današnje doba uvijek našla načina i volje da namakne i izdvoji nemala novčana sredstva za otkup posebno vrijedne građe važne za hrvatsku pisanu baštinu, Šimčikova se želja tako ispunila.

Druga knjiga, *Edni kratki razumni nauci, naipotrebnei i prudnei Artikuli ili Deli, stare prave Vere k̄rstianske* tiskana je 1562. glagoljicom u Urachu, pokraj Tübingena, na 4 neoznačena i 144 glagoljičnim slovima označena papirna

lista osminkoga formata (18 × 14,2 cm) u nakladi od 1000 primjeraka. Iste godine djelo je objavljeno i ćirilicom na 18 neoznačenih i 147 ćirilicnim slovima označenih papirnih listova četvrtinskoga formata također u nakladi od 1000 primjeraka.

Zapravo je to prijevod djela *Loci communes rerum theologicarum* Philippa Melancthona (1497.-1560.), njemačkoga klasičnoga filologa i protestantskoga teologa, u kojem se razlaže cijeli katekizam. U uvodu se iznosi Lutherovo učenje o katekizmu u kojem su sadržani »svi nauči i zapovijedi, vrjedniji od svih filozofskih i pravnih nauka«.

Slovenski preporoditelj Primož Trubar (1508.-1586.) preveo ga je na slovenski jezik, a sa slovenskoga na hrvatski preveli su ga Anton Dalmatin († 1579.) i Stipan Konzul (1521.-oko 1579.) te tiskali u Urachu, u Hrvatskom biblijskome zavodu s tiskarom koji je ondje djelovao od 1561. do 1565. s potpisom *Windische, Chrobatische und Cirulische Trukheray*. Zavod su financirali uglavnom württemberški vojvoda Christoph (1519.-1568.) i Hans Ungnad (1493.-1564.), veliki župan varaždinski i zemaljski kapetan donjoaustrijskih zemalja, a u njem je objelodanjeno 30 vjerskih i bogoslužnih knjiga na hrvatskome jeziku u gotovo 30.000 primjeraka, i to 15 glagoljicom, 9 ćirilicom i 6 latinicom, a k tomu i 6 knjiga na talijanskome jeziku, što su ih najvećim dijelom preveli i priredili hrvatski suradnici tiskare. To je djelo ujedno sedma knjiga tiskana u Urachu što je Nacionalna i

sveučilišna knjižnica posjeduje u svojem fondu.

U znak zahvalnosti hrvatskim protestantskim pregaocima, koji su hrvatsku riječ promicali u tuđini, Nacionalna je i sveučilišna knjižnica u suradnji s Ministarstvom kulture i Generalnim konzulatom Republike Hrvatske u Stuttgartu te Upravom Stift Uracha, postavila u Bad Urachu, 27. lipnja 2007. brončanu spomen-ploču Stipanu Konzulu i Antonu Dalmatinu.

Knjiga *Edni kratki razumni nauci* bila je dijelom fonda knjižnice grofova Macclesfield, koji su živjeli u dvorcu Shirburn, blizu Oxforda u Engleskoj. U obiteljskoj knjižnici steklo se do XVIII. st. oko 2.300 primjeraka izuzetno rijetkih znanstvenih djela, a knjižnicu su poslije raznijeli prekomorski i domaći skupljači. Pretprošle godine, na dražbi održanoj u tzv. »Part Seven: Bibles

1477-1739« u Londonu, 11. travnja 2006., na kojoj je prodana »The Library of the Earls of Macclesfield removed from the Shirburn Castle«, Nacionalna i sveučilišna knjižnica otkupila je također dvije knjige tiskane glagoljicom, časoslov *Brviêli hirvacki* što ga je omišaljski plovani i bilježnik Mikula Brozić (oko 1525.-oko 1585.) priredio i dao u ožujku 1561. tiskati u Mletcima kod unukâ Andrije Torresanija te primjerak protestantskoga katekizma (s izvornim uvezom) *Katehismus : Edna malahna knjiga, u koi esu vele potribni i prudni nauki i artikuli prave krstianske vere*, tiskanog u Urachu, također 1561. godine.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu tako nastavlja svoje poslanje u skrbi za hrvatsku pisanu baštinu.

IVAN KOSIĆ